

aristocracy clans and and become acquainted with the names of the most powerful among them. Article will be interesting for people involved in oriental studies. Much of the documents have unique importance for the history of the Black Sea region as a whole.

Key words: Crimean Khanate, Crimean Beys, murza, archive Topkapı, label, Eminek, Giray.

Подано до друку: 17.05.2013 р.

УДК 908: 655.3.066.32+655.41 «1899/1917» (477.75)

Д. В. ЯШНИЙ

**Дорадянські документальні листівки
як джерело з вивчення втраченої
містобудівної спадщини Криму (1895–1917)**

Розглянуто методологічну основу використання дорадянських документальних листівок у вивченні втраченої містобудівної спадщини на основі великого корпусу кримських видів. Проведено аналіз прямих і опосередкованої історіографії, що стала підставою для дослідження: робіт з урбаністичної історії, історії видових листівок, засад дослідження втраченої містобудівної спадщини. Визначено основні дефініції дослідження та критерії їх визначення. Розглянуто питання про поняття «втрачена містобудівна спадщина». Введено в науковий обіг типологію і класифікацію видових листівок, які можуть бути використані у вивченні втраченої містобудівної спадщини. На підставі корпусу кримських документальних листівок, відновлені засади функціонування і співіснування архітектурних елементів різних містобудівних періодів у містах півострова на початок ХХ століття.

Ключові слова: втрачена містобудівна спадщина, документальні листівки, культурна спадщина.

Якісні зміни в методології вітчизняного пам'яткознавства, які відбулись у 80-х роках минулого сторіччя та ввели в наукові дослідження «ландшафтну концепцію» або «концепцію ландшафтів», дозволили зробити якісний крок в дослідженні та охороні комплексних об'єктів культурної спадщини [1]. Згідно з цією концепцією «ландшафт – це територіальна цілісність, яка має об'єктивні межі і стійкий образ» [2]. Під визначенням «ландшафт» розуміється єдність не тільки архітектурних форм власне пам'ятки, але і навколишньої природи та забудови, які і формують автентичний образ [3].

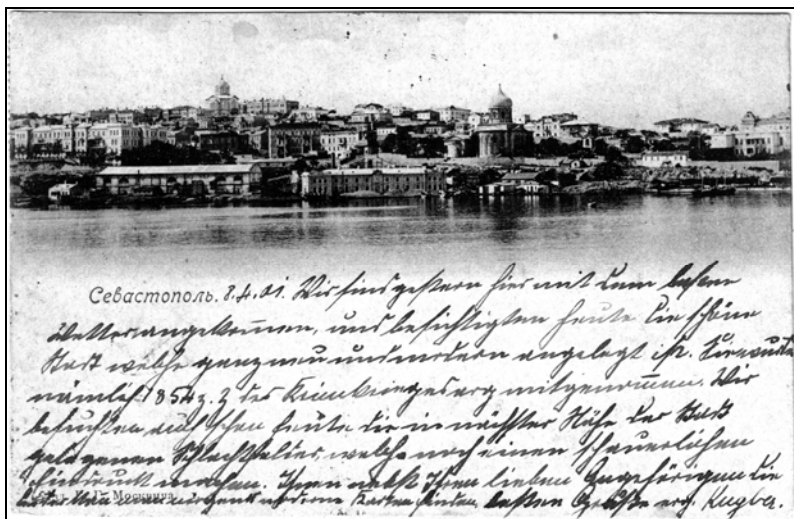
У законі України «Про охорону культурної спадщини» є визначення об'єкту містобудування: «історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) із збереженою

планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, у тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей» [4]. Попри це, об'єктом культурної спадщини можуть бути лише існуючі та взяті на облік державними і місцевими органами охорони культурної спадщини «матеріальні свідoctва минулого», що виключає з цього ряду комплекси втрачені до їх набуття ними певного нормативного статусу.

Одним із найважливіших визначень, зміст якого в вітчизняній науці досі не був розкритий в теоретичних дослідженнях з пам'яткознавства, і об'єктом нашого дослідження є «втрачена містобудівна спадщина». Існуючі роботи практичного характеру, які направлені на формування засобів охорони, встановлення меж і режимів забудови в історичних населених місцях, сучасних містах, у межах ландшафтних та архітектурних пам'яток не дають визначення втраченої містобудівної спадщини як комплексу архітектурних, ландшафтних, природних об'єктів, що на певний історичний період створювали цілісний містобудівний ансамбль. На це є цілий ряд причин: недостатність джерельної бази досліджень, відсутність нормативних документів, що визначають місце втрачених культурних надбань нашого народу, неможливість практичного застосування результатів досліджень.

Для нашого дослідження визначимо втрачену містобудівну спадщину як єдиний комплекс міської забудови, сформований у певних умовах та в певний час, який втратив свою цілісність, зв'язки між окремими елементами, внаслідок чого в історичному, культурологічному, естетичному, пам'яткознавчому аспектах не може сприйматись сьогодні єдиним складеним об'єктом.

Розуміння містобудівного ландшафту як окремого формування та оточення пам'яток архітектури на час їх створення є важливою складовою збереження автентичності об'єктів нерухомої культурної спадщини як невід'ємної частини забудови. Важливим етапом у виявленні та вивченні втраченої історичної забудови є джерелознавчі дослідження, на основі яких формується цілісна картина хронологічних етапів розвитку, об'ємно-просторових відношень, містобудівних рішень, планувальної системи та інфраструктури об'єкту. Важливе місце в таких дослідженнях посідають зображальні джерела, які наочно презентують певний період розвитку забудови. Найбільш забезпеченим аудіовізуальними джерелами є період містобудування з кінця XIX століття і до нашого часу.

Севастополь : [общий вид с моря] : [открытое письмо] /
изд. Г. Г. Москвича. – [Б.м.], [до 1904].

Крым : Алушта : общий вид с юго-запада : [открытое письмо]. –
Стокгольм : акц. о-во «Гранберг», [после 1904].

[№ 2] : [Ялта] : [панорама] : [печатное]. – Стокгольм : акц. о-во «Гранберг», 1916.

[№ 48] : Крым : [Гурзуф] : общий вид : [открытое письмо]. – [Стокгольм] : [изд-во «Ернст Г. Сванстрем»], [после 1904]

Образотворчі джерела довгий час в історичному джерелознавстві ставилися в підлегле становище щодо письмових і речових, що призвело до однобічного розвитку вітчизняної історичної науки. В останні десятиліття, під впливом західноєвропейських історичних студій у вітчизняній науці відбувається так званий «візуальний поворот», результатом якого стало значне збільшення досліджень аудіовізуальних документів [5].

Візуалізація історії стосується не тільки суто джерелознавчого опрацювання документів, але і її використання для зменшення різниці між «професійною історією» та «історією для загалу» [6]. Образ, на відміну від тексту, найбільш універсальний до сприйняття. А якщо звертатися до аудіовізуальних документів, зроблених за допомогою технічних засобів для поверхневого аналізу (достатнього для пересічного оглядача), у більшості з них не виникне особливих проблем з прочитанням таких документів.

На жаль, для вітчизняного джерелознавства (на відміну від досліджень ближнього зарубіжжя) візуалізація історії залишається справою декількох дослідників [7]. «Текстоцентризм» історичної науки обмежує не тільки дослідницьку, але й презентаційну складову. У нашому дослідженні ми розглянемо можливості використання документальних видових листівок у вивченні та популяризації втраченої містобудівної спадщини Криму.

Документальна листівка – це різновид поштового посилання, видова сторона якої ілюстрована світлинами міст, містечок, її можна віднести до так званих «технотронних джерел» разом із фотографією, відеозаписами, аудіозаписами [8]. Тим не менш, на відміну від них листівка є масовим поліграфічним продуктом, свідомством розвитку пошти, друкарської справи. Усі ці ознаки обумовлюють специфічні методологічні прийоми при джерелознавчому аналізі на етапах визначення авторства, місця та часу видання. На нашу думку, видові листівки – це окрема група джерел у корпусі аудіовізуальних документів.

Формування корпусу дорадянських видових листівок, ілюстрованих видами міст та містечок Криму почалось 1895 року, адже саме цим роком за датою проходження пошти датується листівка із зображенням будівлі на місі Ай-Тодор, де після 1912 року було побудовано замок «Ластівчине гніздо» [9]. Видання листівок з кримськими видами розвивалось у русі загальноімперського процесу, який пізніше отримав назву «золотий час листівки». Трохи більше ніж за два десятиліття: з 1895 до 1917 років видавництво листівок з другорядного доходу фотомайстерень

перетворилось в окрему галузь поліграфічної промисловості. До виготовлення світлин, перенесення їх на поштовий бланк, тиражування та розповсюдження готових поштових посилок залучилися майже всі міста та містечка Російської імперії та закордонні фірми.

З 1895 до 1917 року сформувався значний корпус кримських видових документальних листівок, який можна вважати своєрідним «фото-літописом» життя півострова на початку ХХ століття. Оцінюючи приблизну кількість оригінальних видів, ми можемо говорити більш ніж про 3,5 тисячі видань. Кількість видань окремих видів залежала від попиту на них серед відпочиваючих, тому найбільше презентовані на ілюстрованій стороні листівок туристичні та видавничі центри: Південний берег Криму (ПБК), Бахчисарай, Севастополь, Сімферополь, Феодосія [10].

Найбільшу увагу до загальних видів міст і містечок приділило в своїх листівках акціонерне товариство «Гранберг». Серед продукції цієї фірми знаходимо посилення із світлинами міст Південного берегу Криму, Феодосії, Сімферополя. Незначна увага в перший період видавництва (до 1904 року) приділялася Севастополю [11]. Крім власних негативів, видавництво займалося виготовленням листівок з фотографій майстрів з різних куточків Європи. Російські поштові картки цього видавництва призначалися виключно для внутрішньої кореспонденції.

Якістю продукції відрізнялись фототипія видавництва О. С. Суворіна та друкарня Шерер і Набгольц, що розташовувалися в Москві. Крім них серед зарубіжних компаній листівки з краєвидами Криму друкували і багато інших, але менш відомих видавництв, такі як берлінське фірми ERRTEE (виробник фотоапаратів) для якої видання листівок було своєрідною рекламою для своїх апаратів. Усе що ще відомо про це видавництво – це його розташування у Берліні, як і про фірму Conrad A. Muller EC^o, яка розташовувалася в Нюрнберзі.

Особливий інтерес може викликати продукція німецького видавництва Dr. Trenkler&C^o з Лейпцига, адже їх листівки випускалися в період німецької окупації 1918 року. На одній із листівок, присвяченій Феодосії відображені німецькі солдати, що прогулюються поряд з Міськими купальнями [12].

Іншим значним видавцем кримських видових листівок, але вже російським, була Община святої Євгенії, яка займалася випуском поштових карток у благодійних цілях. За два десятиліття до 1917 року Общиною були випущені листівки 6406 назв (з них 3000 видових, 200 географічних, а інше – репродукції картин та вітальні листівки). З 1901

по 1915 роки вийшло 11 видань каталогу випущених громадою листівок. Тиражі листівок спочатку були вельми невеликими – всього кілька сотень примірників, але з 1907 року звичайний тираж став у 10 тисяч примірників, а деякі, найбільш популярні листівки, витримували 5–6 видань. Загальна ж кількість випущених листівок за 20 років перевищила 30 мільйонів [13].

Власне кримськими видами були ілюстровані 159 листівок, основна увага в яких приділялась Південному берегу Криму. За кількістю оригінальних видів, виданих Громадою, Крим обійшов інші місцевості. Картки з видами ПБК випускалися для «Громади ...» німецьким видавництвом Ph. Bäcker (Autzine Editions artistiques) [14].

Найбільшим видавництвом видових листівок в останнє десятиліття перед революцією було «контрагентство О. С. Суворіна і К^о». Користуючись своїми винятковими зв'язками, власник урядової газети «Новий час» О. С. Суворін отримав від Міністерства шляхів сполучення в оренду книжкові та газетні кіоски на всіх залізничних станціях Росії. Видаючи листівки з видами мало не всіх міст Росії і навіть більш-менш значних станційних селищ, О. С. Суворін з успіхом розповсюдив ці видання через орендовані ним вокзальні кіоски.

Після смерті Олексія Сергійовича його сини випустили ще три видання листівок спільно з московською фототипією Шерер і Набогльц. Ці листівки відрізнялися більш низькою якістю, ніж випуски самого О. С. Суворіна. Крім листівок, ілюстрованих видами Феодосії, відомі картки з видами Сімферополя із зазначенням його авторства на лицьовій стороні [15].

У центрі Таврійської губернії – Сімферополі – виданнями листівок, крім згаданих міжнародних, займалися і місцеві друкарні, фотоательє і фототипії. Найбільшими з них були: «Видавництво Мирона Малинського», господар якого співпрацював з контрагентством О. С. Суворіна і фототипією Шерер і Набогльц у Москві, Акціонерним товариством Гранберг в Стокгольмі. Видання художнього магазину І. П. Руденкова, випускало не тільки свої листівки у видавництвах Гранберг і Verlag A. K. Richter, але і використовувало свої потужності [16].

Найбільш продуктивним серед кримських видавців було видавництво Вассермана, з під пресу якого виходили листівки не тільки з видами Феодосії, а й інших міст Криму. Авторство перших відомих листівок по Феодосії приписують видавництву паперового і книжкового магазину Г. І. Реймхе, але, на жаль, листівок його відомо небагато, то-

му достовірно атрибутувати деякі не підписані листівки, як видані Реймхе, неможливо [17].

Крім Феодосії, велика кількість місцевих видавців, що використовують як свої, так і інші друкарні, знаходилася в Севастополі і, де візові листівки випускали власники книгарень Д. О. Харченко, Є. М. Ковшанли [18].

Випуском севастопольських видів на листівках займалася власниця книгарні в Ялті Ю. Волкова. Видання І. М. Протопопова, власника магазину канцелярських товарів, вважається найбільшим у дорадянському Севастополі. Відомо близько 100 оригінальних видів міста і околиць, віддрукованих з його негативів у друкарнях Шеррер Набольц і Ко в Москві і Гранберг в Стокгольмі.

Найбільш відомий з кримських майстрів фотомистецтва – Василь Нікандрович Сокорнов, займався виготовленням фотографій із зображенням Південного берега. Більшість дорадянських його робіт було видано на поштових картках. Друкуванням відкритих листів, ілюстрованих фотографіями Василя Никандровича, займався ряд видавців, від місцевих до міжнародних.

На даний момент дослідникам вдалося відновити аспект співпраці Василя Никандровича з наступними видавцями: Абільтааром Умеровим з Бахчисараю, Акціонерним товариством «Гранберг» і Видавництвом «Ернст Г. Сванстром і син» зі Стокгольма, Бібліотекою Ю. В. Волкової, Дмитром Николічем, З. В. Несвітайловим і «Фотографія І. Семенова» з Ялти, Бібліотекою і книжковим магазином Девічинського (Алупка), Видавництвом Союзу Св. Євгенії Червоного Хреста з Санкт-Петербурга, «Котрагенством друку», «Торговим домом Еккель Калах» і «Шерер, Набольц і Ко» з Москви, «Північним Видавництвом»; «Штенгель і Ко» з Дрездена [19].

Раніше за всіх ілюструвати свої поштові картки фотографіями Василя Никандровича, на думку дослідників його творчості, почала видавати Ю. В. Волкова. Майже в той же час листівки за негативами майстра видавав І. Семенов – ялтинський фотограф [20]. Також було встановлено, що Василь Никандровича займався видавництвом власних ілюстрованих листівок (вийшло шість видань самого майстра) [21]. Всі листівки, ілюстровані фотографіями майстра, незалежно від якості друку, відрізняв високий художній рівень.

Про І. Семенова, на відміну від В. Н. Сокорнова, залишилася незначна кількість відомостей. Він був ялтинським фотографом і мав власне фотоательє в будинку Латри на Морській вулиці, де виготовляв порт-

рети і видавав ілюстровані поштові картки [22]. Крім цього він займався видовою фотографією і друкував свої фотографії на поштових картках власного випуску. Саме їм були зроблені унікальні знімки будівництва Лівадійського палацу. І. Семеновим був складений альбом з власних фотографій Алупки, Ай-Тодора, Балаклави, Гурзуфа, Дюльбера, Лівадії, Сімеїзу, які використовувалися для ілюстрування відкритих листів [23].

Про видавничу діяльність Федора Орлова, автора багатьох фотографій з кримськими видами, придворного фотографа Олександра III, до цих пір мало що відомо. Їм було видано багато власних фотографій, присвячених Алупці, Масандрі і Криму в цілому [24]. Він мав власне фотоательє в Ялті, де випускав листівки власного виготовлення, однак листівок цього видавництва відомо небагато. Судячи з випусків, які дійшли до нас, майстер співпрацював з Акціонерним товариством «Гранберг».

«Золотий час листівки» співпав з одночасним існуванням в Криму двох урбанізаційних періодів та систем містобудування: турецько-татарської, яка брала свої коріння з Середньовіччя, та модерної російської, яка орієнтувалася на квартальну систему організації простору, з виділенням спеціалізації районів [25]. Ці два періоди не мали в Криму наслідувальних зв'язків і розвивались окремо. На початку XX століття перша система вже більше століття перебувала у стагнації у зв'язку із зменшенням татарського населення, а друга – переживала період розквіту архітектурних форм.

Одним з найпоширеніших сюжетів листівок були панорамні види міст та містечок Криму, які можна об'єднати загальною назвою «общие виды», якою вони анутовалися видавцями [26]. Друга група листівок була присвячена окремим вулицям, площам, провулкам, визначним місцям [27]. Саме ці дві групи листівок у більшій мірі репрезентують цілісний містобудівний розвиток кримських містечок на початку XX століття. Окрім як у зазначених групах листівок, зображення окремих будівель, споруд, монументів, які містяться на ілюстрованій стороні поштових посилок, представлені не окремо, а вписаними в оточуюче середовище [28]. Пошук та аналіз листівок для використання в містобудівних дослідженнях потрібно проводити виходячи з багатьох факторів: ландшафту, що оточує місто, природних умов, характеру періоду забудови, який досліджується.

Найбільш типовими для узбережних міст є загальні види, зроблені з боку моря, які ілюструють тільки першу лінію забудови [29]. Для міст

Південного берегу можна додати і знімки, зроблені з пагорбів та скель, які найбільш повно розкривають планувальну схему міста, але поза об'єктивом фотомайстра в такому разі залишається «цілісний образ міста», який включає поєднання забудови і ландшафту [30]. Тим не менш картки, що ілюстровані такими видами, розкривають об'ємно-просторові співвідношення окремих частин забудови, планувальні особливості та «силует міста» – «цілісне сприйняття оглядачем забудови та оточуючого ландшафту, співвідношень частин забудови, характерного для конкретного населеного пункту, за яким йде процес впізнання» [31].

Судячи з листівок, не тільки в губернському центрі, та у великих містах одночасно існувало дві системи забудови: турецько-татарська та модерна. У другий період «золотого часу» листівок (1904–1914 рр.) у видавничих підписах з'являються визначення «старе місто» і «нове місто».

Під написом «старе місто» завжди представлені світлини, присвячені турецько-татарському періоду забудови, тим не менш, беручи до уваги втручання в забудову цієї частини міст на початку ХХ століття, досліднику треба бути обережними у визначеннях. Прикладом можуть слугувати побудовані в ХІХ та на початку ХХ століття мечеті в Алушці та Гурзуфі, які були «вписані» в середньовічну планувальну схему «старого міста». Таке поєднання мало свої наслідки – через щільність забудови старої частини міст ці мечеті майже не мали свого двору [32]. В цілому ж, середньовічна забудова кримських міст залишалася майже незмінною за весь «золотий час».

Джерела та література

1. Боярский П. В. Теоретические основы памятниковедения (постановка проблемы) / П. В. Боярский // Памятниковедение : теория, методология, практика. – М., 1986. – С. 3–8.
2. Основи пам'яткознавства / за ред. О. Л. Гріффена, О. М. Титової ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К., 2012. – С. 44.
3. Там само. – С. 46.
4. Закон України «Про охорону культурної спадщини» : розділ І : ст. 2 // Відомості Верховної Ради України. – 2000 – № 39. – С. 333.
5. Беньямин В. Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости / В. Беньямин. – М. : Искусство, 1996. – С. 71.
6. Соколов А. Б. Текст, образ, интерпретация : визуальный поворот в современной западной историографии / А. В. Соколов // Очевидная история : проблемы визуальной истории России XX столетия. – Челябинск, 2008. – С. 11.

7. Дробна І. В. Джерелознавчий аналіз документальних листівок : етапи дослідницької процедури / І. В. Дробна // Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка : історичні науки. – 2008. – Вип. 2. – С. 274–281 ; Маркітан Л. П. Постаць Івана Франка в кінофотодокументах / Л. П. Маркітан // Укр. іст. журн. – 2006. – № 5. – С. 206–212 ; Іваненко А. М. Твори зображального мистецтва як історичне джерело / А. М. Іваненко // Вісник Київського ун-ту імені Тараса Шевченка. – К., 1999. – 48–51.
8. Магидов В. М. Историческое и технотронное источниковедение / В. М. Магидов // Вспомогательные исторические дисциплины : источниковедение – методология истории в системе гуманитарного знания : матер. XX междунар. науч. конф. : в 2 ч. – М., 2008. – Ч. 1. – С. 43–54.
9. Ялта : Ай–Тодор : [Открытое письмо]. – [Б.м.], 1895.
10. Ёлкин С. Желанные весточки с Юга : Крым в зеркале открыток / С. Ёлкин // Василий Сокорнов : виды Крыма / Гос. центр фотографии. – СПб., 2006. – С. 27.
11. [№ 113] : Крым : Алушта : пристань Р.О.П. и Т. : [открытое письмо]. – Стокгольм : акц. о-во «Гранберг», [после 1904]. – [аннот. илл. стор на рус. и фр. языках]; [№ 2] : [Ялта] : [панорама] : [печатное]. – Стокгольм : акц. о-во «Гранберг», 1916; [№ 168] : Крым : Севастополь : почтовая карточка / Granbergs brefkort. - Стокгольм : акц. о-во «Гранберг», [после 1904]. – [аннот. об. стор. на фр. языке]; Крым : Симеиз : общий вид : открытое письмо / изд. библи. Девичинского. - Стокгольм : акц. о-во «Гранберг», [после 1904]. – [аннот. илл. стор. на рус. и фр. языках]; Новый Симеиз : общий вид : почтовая карточка / С. Сиямиди. – [Стокгольм] : [акц. о-во «Гранберг»]. – [после 1909].
12. Поклон из Феодосии : каталог видовых открыток (1899–1918) / сост. А. О. Олещук, В. А. Диканов ; Феодосийский музей денег. – Феодосия, 2005. – С. 113.
13. Снегурова М. Община Св. Евгении / М. Снегурова // Наше наследие. – 1991. – № 3 (21). – С. 31–32.
14. Алушка : скала Айвазовского : [почтовая карточка]. – Ph. Bäcker, [Б.г].
15. Поклон из Феодосии : каталог видовых открыток (1899–1918) / А. О. Олещук, В. А. Диканов ; Феодосийский музей денег. – Феодосия, 2005. – С. 114.
16. Симферополь на старой открытке (1898–1918) : альбом–каталог / авт. текст. и сост. А. Пилашевич, В. Кацубинский; изд. В. Диканов – Симферополь, 2006. – С. 136–138.
17. Поклон из Феодосии : Каталог видовых открыток (1899–1918) / А. О. Олещук, В. А. Диканов; Феодосийский музей денег. – Феодосия, 2005. – С. 110–111.
18. Там само. – С. 109–113.
19. Ёлкин С. Желанные весточки с Юга : Крым в зеркале открыток / С. Ёлкин // Василий Сокорнов : виды Крыма / Гос. центр фотографии. – СПб., 2006. – С. 29.
20. Морозов С. Атрибуция произведений Василия Сокорнова по открыткам / С. Морозов // Василий Сокорнов : виды Крыма / Гос. центр фотографии – СПб., 2006. – С. 33.
21. Ёлкин С. Желанные весточки с Юга : Крым в зеркале открыток / С. Ёлкин // Василий Сокорнов : виды Крыма / Гос. фотографии. – СПб., 2006. – С. 27–32.
22. Морозов С. Атрибуция произведений Василия Сокорнова по открыткам / С. Морозов // Василий Сокорнов : виды Крыма / Гос. центр фотографии – СПб., 2006. – С. 33.
23. Семёнов И. Воспоминания о Крыме : Ялта : [фотоальбом] / сост. и авт. фотографий И. Семенов. – Стокгольм : изд-во «Акционерное общество Гранберг», 1913. – 41 л. с илл.

24. Дубилей Л. П. Фотографии с видами Крыма из архива А. Л. Бертье-Делагарда / Л. П. Дубилей // III Таврические научные чтения, посвященные 160-летию со дня рождения А. Л. Бертье-Делагарда (г. Симферополь, 24 мая 2002 г.) : сб. мат. / Крым. респуб. краевед. музей. – Симферополь : Тритон, 2003. – С. 26.
25. Верменич Я. Исторична урбаністика в Україні : теорія містознавства і методика літочислення / Ін-т історії України НАН України. – К., 2011. – С. 175–180, 193–201.
26. [№ 10] : Севастополь : [общий вид с моря] : открытое письмо / Н. А. Вязнов. – Berlin : kunstanstalt «G. Bruckner», [до 1904]; [№3158] : общий вид Нового Симеиза : открытое письмо. – [Б.м.], [после 1904]; [№ 35] : Гурзуф: общий вид : [открытое письмо] / изд. фот. И. Семенова. – Стокгольм : акц. о-во «Гранберг», [до 1904]. – [аннот. илл. стор на рус. и фр. языках].
27. [№ 5] : [Крым] : Феодосия : Итальянская улица : открытое письмо / И. Вассерман. – Стокгольм : акц. о-во «Гранберг», [после 1904].
28. [№ 18a] : Крым : Севастополь : памятник адмиралу Нахимову : открытое письмо / изд. кн. маг. Н. А. Вязнова. – Севастополь, [после 1904].
29. [№1 736/6] : Крым : [Гурзуф] : [вид на мечеть] : открытое письмо. – [Стокгольм] : [изд-во «Эрнст Г. Сванстрем»], [после 1904]; [№ 19] : Привет из Крыма : Алушка : [мечеть и базар] : открытое письмо. – Москва : фототип. Отто Ренуар, [до 1904]. [№ 181] : Ялта : вид на старый город с мола : открытое письмо / изд. Дм. Николича. – [Б.м.], 1911. – [№ 10346].
30. [№ 113] : Крым : Алушта : пристань Р.О.П. и Т. : [открытое письмо]. – Стокгольм : акц. о-во «Гранберг», [после 1904]. – [аннот. илл. стор на рус. и фр. языках].
31. Гутнов, А. Э. Эволюция градостроительства / А. Э. Гутнов. – М. : Стройиздат, 1984. – С. 12.
32. [№1 736/6] : Крым : [Гурзуф] : [вид на мечеть] : открытое письмо. – [Стокгольм] : [изд-во «Эрнст Г. Сванстрем»], [после 1904]; [№ 19] : Привет из Крыма : Алушка : [мечеть и базар] : открытое письмо. – Москва : фототип. Отто Ренуар, [до 1904].

***Яшный Д. В.* Досоветские документальные открытки как источник по изучению утраченного градостроительного наследия Крыма (1895-1917).**

Рассмотрена методологическая основа использования досоветских документальных открыток в изучении утраченного градостроительного наследия на основе обширного корпуса крымских видов. Проведен анализ прямой и опосредованной историографии, ставшей основой для исследования: работ по урбанистической истории, истории видовых открыток, основам исследования утраченного градостроительного наследия. Определены основные дефиниции исследования и критерии их определения. Подняты вопросы о понятии «утраченное градостроительное наследие». Введена в научный оборот типология и классификация видовых открыток, которые могут быть использованы в изучении утраченного градостроительного наследия. На основе корпуса крымских документальных открыток, восстановлены основы функционирования, и сосуществования архитектурных элементов различных градостроительных периодов в городах полуострова на начало XX века.

Ключевые слова: утраченное градостроительное наследие, документальные открытки, культурное наследие.

Yashnyy D. Pre-Soviet Documentaries Cards As a Source For The Study Of Lost Urban Heritage Of Crimea (1895-1917).

The author examines the methodological basis of the use of pre-Soviet documentaries cards in the study lost urban heritage through an extensive body of Crimean species. The analysis of direct and indirect historiography, which became the basis for the study: works on urban history, the history of postcards, basic research of the lost urban heritage. The basic definition of the study and the criteria for their definition. Raised questions about the concept of «the lost urban heritage.» Introduced into scientific typology and classification of specific cards that can be used to study the lost urban heritage. On the basis of the body of the Crimean documentaries cards, restored basic operation and co-existence of different architectural elements of urban planning periods in the cities of the peninsula at the beginning of the twentieth century. Given the possibility of using postcards to promote the cultural heritage within the «visual turn in Science» with a visual «immersion» reader in the era of the early twentieth century. Appeal to the vast unexplored body graphic sources on the history of the urbanization of the peninsula in the early twentieth century, allows to identify the main trends in the development of urban development in the conditions of self-government of cities. The article is of interest to researchers in the field of source, historic urban planning, culture, historians and anyone who is interested in the history of the Crimea.

Key words: lost urban heritage, documentary postcards, cultural heritage.

Подано до друку: 17.05.2013 р.